

AFRİKA'DA EKONOMİ HUKUKU'NUN UYUMLAŞTIRILMASINA İLİŞKİN SÖZLEŞME'YE (OHADA SÖZLEŞMESİ)* GENEL BAKIŞ

Araş. Gör. Dr. Mert Namlı**

Özet

Uzun bir süredir, birçok Afrikalı devlet, ülkelerine yapılan yabancı yatırımın istenilen seviyeye ulaşmamasından yakınmakta olup, bunun başlıca nedeninin ise “hukuk düzenlerindeki belirsizlik ve istikrarsız olduğunu tespit etmişlerdir. Bunun sonucunda, bölge devletlerinin hukuk düzenlerini uyumlaştırma(daha doğru bir ifadeyle yeknesaklaştırma) yoluyla yeni bir “birleşik hukuk” yaratılması bir ihtiyaç olarak belirmiştir. İşte bu amaçla birçok Afrikalı devlet, özellikle de Frank Bölgesi devletleri, 07.10.1993 tarihinde Port-Louis’de(Mauritius) bir uluslararası sözleşme imzalayarak Afrika’da Ekonomi Hukuku Uyumlaştırılması Örgütü’nü (OHADA) kurmuşlardır. OHADA’nın temel amacı, Afrika’da Ekonomi Hukuku alanında modern ve uyumlu bir hukuk yaratılarak bölge devletleri arasında bu alanda hukuki entegrasyonun sağlanmasıdır. Bu makale, Sözleşme’nin tarihsel arka planını, temel amacı ve yöntemini, coğrafi ve maddi kapsamını, yeknesak işlemlerin temel özellikleri ve kabul edilme usulünü, OHADA’nın kurumları olan Devlet ve Hükümet Başkanları Konferansı, Bakanlar Konseyi, Ortak Adalet ve Tahkim Mahkemesi, Daimi Sekreterlik ve Bölgesel Yüksek Hakimlik Okulunu (ERSUMA) ve OHADA’nın Afrika’daki diğer ekonomik ve parasal birlikler arasındaki yerini an hatlarıyla tanıtmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: OHADA, Afrika, Ekonomi Hukuku, hukuki entegrasyon, uluslararası sözleşme.

* Sözleşme’nin Fransızca’daki orijinal ismi “*Traité Relatif A L’Harmonisation En Afrique Du Droit Des Affaires*” olup, İngilizce’ye ise “*Treaty On The Harmonisation Of Business Law In Africa*” şeklinde tercüme edilmektedir(www.ohada.org). Bu noktada “*droit des affaires*” kavramının tam karşılığının bulunmayışı, Sözleşme’nin isminin Türkçe’ye tercüme edilmesini zorlaştırmaktadır. Aşağıda Sözleşme’nin maddi kapsamı bağlamında üzerinde duracağımız gibi, OHADA Sözleşmesi birden fazla hukuk disiplinine ilişkin konuları bünyesinde topladığı için, biz bu kavramı, en geniş şekliyle “ekonomi hukuku” ibaresiyle karşılamayı tercih ettik.

** İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Usûl ve İcra-İflâs Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, mnamlı@istanbul.edu.tr

MHB, Cilt: 33, Sayı 1, 2013, 91 -123.

GENERAL SURVEY ON THE TREATY ON THE HARMONISATION OF BUSINESS LAW IN AFRICA(THE OHADA TREATY)

Abstract

For a long time, many African States have suffered from a slowdown in the level of foreign investments in these countries, due to the juridical insecurity. As such, there is a real need to rebuild the legal systems of those countries. In this scope, The Organization for The Harmonisation of African Business Laws (OHADA) was established by an international treaty among many African states, especially within the French zone, signed in Port Louis, Mauritius, on October 7, 1993. OHADA's main objective is the implementation of a modern, harmonized legal framework in the area of business law. This article seeks to broadly present his historical background, the main focus and the methodology of OHADA's treaty, the geographical and material scope of the treaty, main characteristics of Uniform Acts and the procedure for the adoption of them, its institutions -The Conference of Heads of State and Government, The Council of Ministers, The Permanent Secretariat, The Common Court of Justice and Arbitration and the Regional Training Center for Legal Officers (ERSUMA)- and his place among the other economical unions in Africa.

Keywords: OHADA, Africa, Business Law, Legal Integration, International Treaty.

Giriş

Tarihsel arka plânı¹ ve sosyolojik yakınlıkları² gereği aslında önemli sa-

¹ Türkler'in, Afrika kıtası ile ilk ilişkileri, Abbasi halifelerinin askerî amaçlarla Mısır ve çevresine yerleştirilmeleri sayesinde kurdukları belirtilmektedir. Bunun ardından Türkler, kısa sürede hilâfetin etkisinden kurtularak bağımsız devletler kurmuşlardır. Afrika'da kurulan ilk Türk devletleri ise Tolunoğulları ve İhşidler'dir. Türkiye-Afrika ilişkilerinin tarihsel süreci hakkında bkz. Mehmet Seyfettin EROL/Ahmet Said ALTIN, *Türk Dış Politikasında Afrika: Osmanlı Mirası Üzerine Ortak Gelecek-Etkinlik Arayışları*, s. 1 vd(<http://www.usgam.com/tr/index.php?l=840&cid=381>); Ahmet KAVAS, *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, Tasam Yayınları, İstanbul 2006, s. 28 vd.

² Türkiye, Afrika ile olan ilişkilerinin geliştirilmesi noktasında önemli avantajlara sâhiptir. Bunların başında, Türkiye'nin Afrika'da sömürgeci geçmişinin bulunmaması yer almaktadır. Her ne kadar Afrika'nın önemli bir kısmı eskiden Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunmuş olsa da, Osmanlı İmparatorluğu bu ülkelerin millî kimliklerini yok etme eğiliminde olmamıştır. Kezâ Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayileşmiş Avrupa devletleri tarafından parçalanmış ve sömürgeleşme tehdidiyle karşı karşıya kalmış olması, Afrika ülkelerinin Türkiye ile aralarında bu anlamda yakınlık kurmalarını sağlamaktadır. Bkz. Numan HAZAR, *Türkiye'nin Afrika'ya Açılımı*, Stratejik Analiz, c. 9, S. 99, Temmuz 2008, s. 21.

Ayrıca vurgulanmalıdır ki Afrika ülkelerinin birçoğu için Türkiye, XX. yüzyılın ilk ve en önemli ulusal bağımsızlık savaşının kahramanı konumunda olup, ulusal bağımsızlıklarının

yılabilecek bir potansiyele sâhip olan Türkiye-Afrika ilişkileri, özellikle Sahraaltı Afrika³ devletleri bakımından, önceleri kıtanın içinde bulunduğu siyasî yapı nedeniyle⁴, sonra da ülkemizde kıtanın öneminin yeterince kavranamamasından ötürü, XX. yüzyılın sonuna dek istenilen seviyeye bir türlü ulaşamamıştır. Bu yüzyılın sonunda Afrika ile ilişkilerin geliştirilmesi düşüncesi olgunlaşmış; bu düşünce çerçevesinde ilk somut adım 1998 yılında atılarak T.C. Dışişleri Bakanlığı tarafından “Afrika’ya Açılım Eylem Plânı” hazırlanmıştır⁵. Bu plân sonrasında ivme kazanan Türkiye-Afrika ilişkileri, 2003 yılında Afrika Ülkeleri ile Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi belgesinin hazırlanması, 2005 yılının Türkiye’de Afrika yılı olarak ilân edilmesi, 2008’de Türkiye’nin Afrika Kıtası’nın stratejik ortağı olduğunun onaylanması ve yine aynı yıl Türkiye’nin Afrika Kalkınma Bankası ve Afrika Kalkınma Fonu’na katılımı ile kısa sürede önemli mesafe katetmiştir⁶.

ve bunu tâkiben modern reformların gerçekleştirilerek ekonomik bağımsızlıklarının sağlanması yolunda bir model konumundadır. Bkz. Numan HAZAR, *Türkiye Afrika’da: Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme*, Orsam Rapor no: 15, Temmuz 2012, s. 6; Abdulrahman EL-BENGAZI, *Atatürk ve Atatürk Devrimlerinin Kuzey Afrika Fikir ve Sanat Hayatına Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

³ Afrika kıtası, Sahra Çölü merkez alınmak üzere, Kuzey Afrika ve Sahraaltı Afrika olmak üzere ikiye bölünmektedir. Buna göre Sahra Çölü’nün kuzeyinde kalan ve Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır ve Sudan’ı kapsayan bölge Kuzey Afrika olarak adlandırılmaktadır. Buna karşılık kıtanın Sahra Çölü’nün güneyinde kalan kısmına ise Sahraaltı Afrika adı verilmektedir. Sahraaltı Afrika ise kendi içinde Batı Afrika, Doğu Afrika, Orta Afrika ve Güney Afrika olmak üzere dört alt bölgeye ayrılmaktadır.

⁴ Gerçekten de Cumhuriyet’in ilk yıllarında Afrika kıtası tamamen batılı devletlerin sömürgesi hâlinde olduğu için bu devletlerle ikili ilişkiler kurma olanağı bulunmamaktaydı. Kıtanın bağımsızlığını koruyan tek devleti olan Etiyopya ile bu dönemde ikili ilişkiler kurulmuş ve Türkiye, Sahraaltı Afrika’daki ilk yerleşik büyükelçiliğini, 1926’da bu ülkede Addis-Ababa’da açmıştır. Bkz. www.mfa.gov.tr/turkiye-etyopya-siyasi-iliskileri.tr.mfa.

⁵ Afrika’ya Açılım Eylem Plânı’nda, Afrika ile ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirilmesi gereken faaliyetler bir bütün hâlinde belirlenmiştir. Bu çerçevede tespit edilen ilkeler şunlardır: Afrika ülkeleri ile Türkiye arasında yüksek düzeyli ziyaretlerin gerçekleştirilmesi, uluslararası örgütlerde dayanışmanın artırılması, Afrika’daki diplomatik temsilciliklerin çoğaltılması, ekonomik, teknik, bilimsel ve ticarî anlaşmaların imzalanması, BM’nin kıtaya yaptığı ekonomik ve teknik yardım programlarının desteklenmesi, Afrika Kalkınma Bankası’na bağışçı ülke olarak üye olunması, Afrika İthalat-İhracat Bankası’na üye olunması, insani yardımların yapılması ve karşılıklı işadamları ziyaretlerinin ve iş konseylerinin düzenlenmesi. Bkz. *Afrika’ya Açılım Eylem Planı*, 2.baskı, Ankara, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Ağustos 1999.

⁶ Bunların haricinde 12 Nisan 2005’te Türkiye’ye Afrika Birliği’nde gözlemci ülke

Kezâ Türkiye'nin Afrika'daki büyükelçilik sayısı 2008'in sonunda 12 iken⁷, 2013 yılı itibariyle bu sayı 35'e ulaşmıştır⁸.

Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerini geliştirme yolunda attığı siyasi adımlar, etkisini kısa sürede ekonomi alanında da göstermiştir. Gerçekten de Türkiye'nin Afrika ile olan ticaret hacmi 1997'de toplam 3.430.000.000 \$ iken, bu tutar 2012 yılında 19.279.000.000 \$'a ulaşmış olup⁹; Afrika, bu süre içinde Türkiye'nin ihracat ortakları arasında beşincilikten üçüncülüğe yükselmiştir.

statüsü verilmiş, 5 Mayıs 2005 tarihinde ise Addis Ababa Büyükelçiliğimiz Afrika Birliği nezdinde akredite edilmiştir. Abuja (Nijerya) Büyükelçiliğimiz de, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'na (CEDEAO) Mayıs 2005'ten bu yana akreditedir. Ayrıca Türkiye, Haziran 2008'den bu yana Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi'nin Uluslararası Ortaklar Forumu'nun üyesi olup, Darüsselam Büyükelçiliği kanalıyla Haziran 2010'da Doğu Afrika Topluluğu'na (CAE) da akredite olmuştur. Kezâ Afrika devletleriyle ilişkileri geliştirecek ek yöntemlerin belirlenmesi amacıyla Ağustos 2008'de İstanbul'da gerçekleştirilen Türkiye ve Afrika İşbirliği Zirve Toplantısı'nda "Ortak Bir Gelecek İçin İşbirliği ve Dayanışma" belgesi imzalanmıştır. Bu çerçevede belirlenen izleme mekanizması gereğince, Aralık 2010'da Türkiye'de Kıdemli Memurlar Toplantısı düzenlenmiş, burada ayrıca 2010-2014 yılları arasında geçerli olacak Türkiye-Afrika İşbirliği Ortak Uygulama Plânı kabul edilmiştir.

⁷ 2008 yılının Türkiye'nin Afrika'daki 12 büyükelçiliği şu şehirlerde bulunmaktaydı: Rabat (Fas), Cezayir (Cezayir), Tunus (Tunus), Trablus (Libya), Kahire (Mısır), Hartum (Sudan), Dakar (Senegal), Abuja (Nijerya), Kinshasa (Demokratik Kongo Cumhuriyeti), Addis Ababa (Etiyopya), Pretoria (Güney Afrika Cumhuriyeti) ve Nairobi(Kenya).

⁸ Türkiye, 2009'da Darüsselam (Tanzanya) ve Abijan (Fildişi Sahili), 2010 yılında Yaounde (Kamerun), Akra(Gana), Bamako(Mali), Kampala (Uganda), Luanda (Angola), Antananarivo'da (Madagaskar), 2011 yılında Lusaka (Zambiya), Maputo (Mozambik), Nouakchott (Moritanya), Harare (Zimbabve), Mogadişu (Somali), Banjul (Gambiya), Niamey (Nijer) ve Juba'da (Güney Sudan), 2012 yılında Windhoek (Namibya), Libreville(Gabon) Ugodudu'da(Burkina Faso), Encemine (Çad) ve Cibuti(Cibuti), 2013 yılında ise Konakri(Gine)'de büyükelçilik açmıştır.

⁹ Türkiye'nin Afrika ile dış ticaret hacmindeki değişim şu şekilde gösterilebilecektir:

	1997 (milyon dolar)		2012 (milyon dolar)		2013 (Ocak-Temmuz) (milyon dolar)	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
Kuzey Afrika	1812	1059	3309	9444	1784	5535
Sahraaltı Afrika	385	174	2613	3913	1638	2336

Kaynak : www.ekonomi.gov.tr (Son erişim: 23.09.2013).

Afrika, son dönemlerde ticaret ve yatırım bakımından âdetâ bir cazibe merkezi¹⁰ hâline gelmesine rağmen, Afrika ülkeleri ile ticarî ilişki kurmak isteyen kişi ve kurumların en büyük endişesi, bu ülkelerin hukuk düzenlerinin belirsizliği veya istikrarsızlığı düşüncesinden kaynaklanmaktadır¹¹. Bu endişeyi tespit eden Frank Bölgesi¹² Afrika devletleri, 17.10.1993 tarihinde Port-Louis'de (Mauritus) imzaladıkları Afrika'da Ekonomi Hukuku'nun Uyumlaştırılmasına İlişkin Sözleşme (OHADA Sözleşmesi) ile Afrika Ekonomi Hukuku Uyumlaştırılması Örgütü'nü (OHADA)¹³ kurmuşlar; böylece hukuk düzenlerinin bir kısmını uyumlu hâle getirmeyi amaçlamışlardır.

¹⁰ Gerçekten de gerek bölgenin yeni bir pazar olarak algılanması, gerek sâhip olduğu yer altı zenginlikleri, gerek de enerji ihtiyacını karşılama düşüncesi, XXI. yüzyılda Afrika'yı, özellikle de Sahraaltı Afrika'yı uluslararası aktörlerin bir mücadele alanı hâline getirmiştir. Bu çerçevede ABD, bölgeye ilişkin olarak hem askerî hem de insani politikalar geliştirmektedir. Buna karşılık Çin, askerî politikadan ziyâde bölge devletleriyle ekonomik ilişkilerini güçlendirme ve yatırımlarını artırma yolunu tercih etmektedir. Yine Hindistan da ekonomik ilişkilerini güçlendirerek bölgede etkin olma çabasıdadır. Her ne kadar kıtanın sömürge geçmişinde büyük role sâhip olsa da, AB'nin bölge devletleriyle tarihî ilişkileri bulunduğu yadsınamayacaktır. ABD'nin bölgeye ilişkin politikaları hakkında bkz. Edmond J. KELLER/Donald ROTCHILD, *Africa in the New International Order*, Lynne Rienner Publishers, 1996; Çin ve Hindistan'ın bölgeye ilişkin politikaları hakkında bkz. Sanusha NAIDU, *China- African Relations in the 21st Century: A "Win-Win" Relationship*, Henning Melber(Compiled by), China in Africa, Nordiska Afrikain Institutet, Uppsala, 2007, s. 41 vd. ; Andrea GOLDSTEIN/Nicolas PINAUD/Helmut REISEN/Xiaobao CHEN, *The Rise of China and India, What's in it for Africa?*, Development Centre Studies, OECD Publishing, 2006; AB'nin bölgeye ilişkin politikaları hakkında ise bkz. John KOTSOPOULOS, *The EU and Africa: Coming Together At Last?*, European Policy Centre, 2007; John KOTSOPOULOS/Elizabeth SIDIROPOULOS, *Continental Shift? Redefining EU- Africa Relations*, European Policy Centre, 2007.

¹¹ Örgütün Fransızca orijinal ismi "*Organisation Pour L'Harmonisation En Afrique Du Droit Des Affaires*"dir (www.ohada.org).

¹² Frank bölgesi, Fransa'nın malî denetimi altında bulunan ve paralarının değerini Fransız Frangı'na bağlayan devletlerin oluşturdukları bir para blokudur. Bugün ise bu devletler paralarının değerlerini Euro'ya göre, Fransız Hazinesi'nin denetimi altında, sabit parite sistemine göre belirlemektedirler. Bu devletler Fransa'nın malî önderliğini kabul etmeleri karşılığında Fransa'dan önemli miktarda finans desteği sağlamaktadırlar. Frank Bölgesi'ne dâhil olan devletler şunlardır: Benin, Burkina Faso, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Komores İslâm Cumhuriyeti, Kongo, Gabon, Fildişi Sahilleri, Mali, Nijer, Senegal, Togo, Ekvator Ginesi ve Gine Bissau'dur.

¹³ Julie PAQUIN, *L'Harmonisation Du Droit Des Affaires En Afrique: Le Projet De L'OHADA*, s. 1 (www.ohada.com/doctrine/ohadata/D-04-15.html).

Yukarıda andığımız çeşitli belgeler çerçevesinde Afrika ile ilişkilerin her alanda geliştirilmesinin bir devlet politikası hâline geldiği dikkate alınacak olursa, kıta devletleri arasında hukukî entegrasyonu sağlayarak bir “ortak hukuk alanı” yaratmayı amaçlayan, bu yönüyle de yüzyılın en önemli hukukî gelişmelerinden biri olarak nitelendirilen OHADA hakkında bilgi sâhibi olunması büyük önem arz etmektedir. Ülkemizde bu alanda henüz herhangi bir çalışma yapılmaması itibariyle, bu makalede, yalnızca OHADA’nın genel olarak tanıtımı amaçlanmıştır.

I. Ohada’nın Tarihçesi

OHADA’nın tarihçesi, küreselleşme¹⁴ ve bölgeselleşme¹⁵ akımlarının hız kazandığı 90’lı yılların başına dayanmaktadır. Doğu Bloku’nun yıkılması-
nın ertesinde ortaya çıkan yeni dünya düzeninde, bir yandan ulus devletler,
küresel ekonomiden pay almada sâhip oldukları rolü kaybetmişler¹⁶; diğer
yandan ise, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklar

¹⁴ Küreselleşme, tanımı üzerinde görüşbirliği sağlanması mümkün olmamakla birlikte, en geniş ve basit şekilde, teknolojik ilerlemeler sayesinde dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve ekonomik parçaların birbirleriyle eklenmesi sonucunda bir coğrafi birim olarak dünyanın tümünün bütünleşmesini, global bir topluma ve global bir kültüre sahip olma durumuna gelmesini ifâde etmektedir. Değişik tanımlar için bkz. Antony GIDDENS, *Modernliğin Sonuçları* (çev. Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998, s.66; Roland ROBERTSON, *Küreselleşme* (çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul 1999, s. 21; Nihat BULUT, *Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?*, AÜHFD, 2003, s. 181. Küreselleşme’nin tarihi gelişimi hakkında bkz. Oktay UYGUN, *Ulusüstü Siyasi Birlikler ve Küreselleşme*, Küreselleşme ve Ulus Devlet, YTÜ Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul 2001, s. 151 vd.

¹⁵ Bölgeselleşme ise yine en basit anlamıyla, çeşitli devletlerin yasal bir çerçevede ekonomik ilişkilerini geliştirmeleri ve nihâyetinde tam ekonomik birlik sağlamayı amaçladıkları yapılanmalar şeklinde târif edilebilecektir. Bkz. John RAVENHILL, *Global Political Economy*, Oxford University Press, 2005, s.116-120.

¹⁶ Uluslararası ekonomide yaşanan hızlı küreselleşme, uluslararası sermayenin, menfaatleri doğrultusunda ulusal bağlılığını yitirmesine sebep olmaktadır. Bir başka anlatımla uluslararası sermaye, belirli bir ulus devlete bağlılıktan ziyâde, menfaatinin gerektirdiği yerde kendisini konumlandırmaya başlamıştır. Böylece uluslararası şirketler, belirli bir ulus devlette yerleşik çokuluslu şirketlerden, hiç bir devlete bağlılık duymayan ulusötesi şirketlere dönüşmüşlerdir. Bunun sonucunda uluslararası sermayenin çıkarları ile ulus devletlerin politikaları çatışmaya başlamıştır. Bu çatışmanın yanı sıra ulus devletler, kendi ülkelerinde, yerleşik uluslararası ekonomik güçlerin çıkarlarını savunma olanakları bakımından her geçen gün dezavantajlı konuma düşmüşlerdir. Detaylı bilgi için bkz. UYGUN, s. 153-155.

gittikçe artmıştır. Ulus devletlerin kendi iç kaynaklarına dayalı kapalı gelişmelerinin önünün tıkandığı bu tablo karşısında devletler, küresel ekonomiden mümkün olduğunca daha fazla pay alabilmek için, bölgesel birlik veya örgütler kurma ihtiyacı hissetmişlerdir.

Frank Bölgesi Afrika ülkeleri arasında ekonomi hukukunun uyumlaştırılması düşüncesi, ilk olarak, 1991 yılının Nisan ayında Ouagadougou (Burkina Faso) Zirvesi'nde ortaya atılmıştır¹⁷. Bu zirvede, ülkelerin ekonomi bakanları, ülkelere yapılan yatırımların olması gerekene göre az olduğu sonucuna varmışlar; bunun en önemli nedeninin ise, ülkelerinin hukuk düzenlerine duyulan güvensizlik olduğunu tespit etmişlerdir¹⁸. Hukukun ekonomi üzerinde yadsınamaz bir etkisinin olduğu gerçeğinden hareketle, bu zirvede, ekonomi hukuku alanında ülkelerinin gelişmesini sağlayacak, modern ve yeknesak bir bölgesel hukuk alanı yaratılmasının mümkün olup olamayacağı hususunun araştırılmasına karar verilmiş¹⁹, bunun için de Kéba Mbaye²⁰ başkanlığında yedi kişilik bir komisyon görevlendirilmiştir.

Mbaye komisyonunun raporu 1992 yılının Nisan ayında açıklanmış ve bu rapor, 05.10.1992'de Libreville'de (Gabon) düzenlenen devlet başkanları konferansında kabul edilmiştir²¹. Söz konusu raporda, Afrika ülkelerinin gelişmelerinin önündeki temel sorunun, hukukî ve yargısal güvensizlik olduğu saptanmıştır²². Aynı raporda bu sorunun ancak modern ve yeknesak bir hukukun yaratılması, bu hukukun ekonomi hukuku alanında yetişmiş iyi

¹⁷ 1991'de Ouagadougou'da gerçekleştirilen bu zirve, Frank Bölgesi devletlerinin ekonomi bakanları tarafından, bölge ülkelerdeki işletmelerin hukuki konularının güçlendirilmesi düşüncesiyle düzenlenmiştir.

¹⁸ Larba YARGA, *L'OHADA, Ses Institutions Et Ses Mécanismes De Fonctionnement*, Revue Burkinabé De Droit, no:39-40, s. 31.

¹⁹ Filiga Michel SAWADOGO, *Les Actes Uniformes De L'Ohada Aspects Techniques Généraux*, s.2 (www.ohada.org)

²⁰ 6 Nisan 1924'te Kaolack'ta(Senegal) doğan Keba Mbaye, 1973-2002 yılları arasında Uluslararası Olimpiyat Komitesi üyeliğinde bulunmuştur. Aynı zamanda Uluslararası Adalet Divanı üyeliği, Uluslararası Spor Tahkim Mahkemesi başkanlığı ve Senegal Temyiz Mahkemesi onursal başkanlığı görevlerinde de bulunan Mbaye, 12 Ocak 2007'de Dakar'da vefat etmiştir.

²¹ Michel AKOUETE-AKUE, *Histoire De L'OHADA*, Colloque Ohada&Lutte Contre La Corruption, Basel, 29.02.2008, s. 3-4 (http://www.baselgovernance.org/fileadmin/docs/pdfs/Events/OHADA_Akue.pdf); SAWADOGO, s. 2.

²² AKOUETE-AKUE, s. 4; SAWADOGO, s. 2.

hâkimler tarafından yorumlanıp, nihâyetinde tek bir ulusalüstü mahkeme tarafından uygulanarak çözülebileceği belirtilmiştir²³. Aynı konferansta Sözleşme taslağını hazırlaması için Mbaye başkanlığında üç kişilik bir komite oluşturulmuştur²⁴.

Komite'nin hazırladığı taslağın son şekli 17.10.1993 tarihinde Port-Louis'de gerçekleştirilen devlet ve hükümet başkanları konferansında verilmiş ve bu konferansta Afrika'da Ekonomi Hukuku'nun Uyumlaştırılmasına İlişkin Sözleşme (OHADA Sözleşmesi) imzalanarak Afrika Ekonomi Hukuku Uyumlaştırılması Örgütü (OHADA) kurulmuştur. OHADA Sözleşmesi, 17.10.2008'de Quebec'te revize edilmiş olup, revize edilmiş bu metin bugün hâlen yürürlüktedir.

II. OHADA Sözleşmesi'nin Amacı ve Yöntemi

OHADA Sözleşmesi, üye devletler arasında bir ekonomik veya parasal birlik kurmayı amaçlamamaktadır²⁵. Gerçekten de bu Sözleşme'ye taraf olan devletler, zâten hâlihazırda farklı ekonomik ve parasal birliklerin de üyesidirler²⁶. Yeni bir ekonomik veya parasal birlik kurma amacı taşımayan OHADA'nın temel amacı "hukukî entegrasyon"dur²⁷. Hukukî entegrasyonun sağlanabilmesi, temel olarak üç görevin başarılmasına bağlı olacaktır. Bunlar, işletmelerin faaliyetlerini kolaylaştıracak uyumlaştırılmış, basit ve modern bir ekonomi hukukunun oluşturulması, sözleşmelerden doğacak uyuşmazlıkların çözüm aracı olarak tahkimin ön plâna çıkarılması ve nihâyet bu hukuk düzenini ve tahkimi en iyi şekilde uygulayacak hâkimler ile yardımcı personelin yetiştirilmesidir²⁸.

²³ AKOUETE-AKUE, s. 4; SAWADOGO, s. 2.

²⁴ Bu komitede Mbaye'nin haricinde, Martin Kirsch ve Michel Gentot görev almıştır.

²⁵ Jean PAILLUSSEAU, *Le Droit De L'OHADA, Un Droit Très Important Et Original*, Journées D'Etudes Juriscope Poitiers, 2004, s. 102-103.

²⁶ Bu birlikler ve OHADA'nın bunlarla ilişkisi hakkında bkz. Aşağıda VII, A.

²⁷ PAILLUSSEAU, s. 102; Paul Gérard POUGOUE, *Missions Et Organisation De L'OHA-DA*, Réunion Des Forces Vives De L'OHADA, 17-18.10.2012, s. 4(<http://www.ohada.com/doctrine/ohadata/D-13-01.html>); Lomami SHOMBA, *L'Organisation Pour L'Harmonisation En Afrique Du Droit Des Affaires: Ombres Et Lumières*, s. 4(<http://www.ohada.com/doctrine/ohadata/D-05-39.html>); Frédérique CHIFFLOT-BOURGEOIS, *Presentation Du Traité De L'OHADA: Traité, Institutions, Actes Uniformes*, s. 1-2(<http://www.ohada.com/doctrine/ohadata/D-11-19.html>).

²⁸ PAILLUSSEAU, s. 102; POUGOUE, s. 4-5.

Hukukî entegrasyon amacının gerçekleştirilmesi doğrultusunda genel olarak, uyumlaştırma (*harmonisation*) ve yeknesaklaştırma (*unification*) olmak üzere iki farklı yöntem başvurulabilecektir. Uyumlaştırma yöntemi, bazı karşıtlık veya zıtlıkların azaltılması ya da yok edilmesi amacıyla iki veya daha fazla hukuk sisteminin birbirine yakınlaştırılması şeklinde tanımlanabilecektir ²⁹. Böylece uyumlaştırma yönteminde hukuk sistemleri ana hatları bakımından benzer hale getirilmekte, kanuni düzenlemeler ise her hukuk sisteminin kendi inisiyatifine bırakılmaktadır. Buna karşılık yeknesaklaştırma yönteminde bununla yetinilmemekte ve hukuk sistemleri, aynı düzenlemeyi kabule zorlanmak suretiyle, kısmen veya tamamen “bir” hâle dönüştürülmeye gayret edilmektedir ³⁰. Gerek Sözleşme'nin ismi gerek de Sözleşme'nin henüz 1. maddesinde açıkça “uyumlaştırma” kavramının kullanılması karşısında, kanun koyucunun birinci yöntemi tercih ettiği düşünülebilecektir. Oysa aşağıda üzerinde duracağımız gibi, OHADA Hukuku'nun en önemli kaynağı, Sözleşme'nin 5-12. maddeleri arasında düzenlenen “yeknesak işlemler”dir (*acte uniforme*). OHADA Sözleşmesi m. 5'e göre ise yeknesak işlemler, 1. maddede belirtilen konuları düzenlemek için gerçekleştirilen “ortak” kurallar bütünüdür. Kezâ OHADA Sözleşmesi m. 10'a göre yeknesak işlemler, başka bir işlem yapılmasına gerek kalmaksızın, tüm üye devletlerde doğrudan uygulanacaklardır. Hâl böyle olunca, her ne kadar Sözleşme'nin isminde “uyumlaştırma” ibaresi tercih edilmiş olsa da, Sözleşme'nin izlediği yöntemin yeknesaklaştırma olduğu ifâde edilebilecektir ³¹.

Sözleşme'de kural olarak yeknesaklaştırma yöntemi izlense de, bunun mutlak nitelikte olduğu düşünülmemelidir. Gerçekten de bazı yeknesak işlemlerde üye devletler ile yetki paylaşıldığı da gözlemlenebilecektir. Örneğin Teminatlara İlişkin Yeknesak İşlem'de, üye devletlere, kendi iç hukuklarında, Yeknesak İşlem'de düzenlenenlerin haricinde başka genel

²⁹ Gérard CORNU, *Vocabulaire Juridique*, PUF, Paris, 2000, s. 423; Innocent Fetze KAMDEM, *Harmonisation, Unification et Uniformisation: Plaidoyer Pour Un Discours Affiné Sur Les Moyens d'Intégration Juridique*, Revue Juridique Themis, 2009, s. 609.

³⁰ KAMDEM, s. 610.

³¹ Aynı doğrultuda Monique BOLMIN/G. BOUILLE-CARBONNIER/Karim MEDJAD, *Harmonisation Du Droit Des Affaires Dans La Zone Franc*, JDI, 1994/2, s. 375 vd.; PAILLUSSEAU, s. 104; POUGOUE, s. 5-6; SHOMBA, s. 4 Jean Yado TOE, *La Problématique Actuelle De L'Harmonisation Du Droit Des Affaires Par L'OHADA*, Rev. Dr. Unif., 2008, s. 24.

imtiyazlar düzenleme serbestisi tanınmıştır. Bu durumda dahi üye devletin, iç hukukunda, *contra pactum*, Sözleşme'ye aykırı bir düzenleme yapması mümkün olamayacaktır³².

Hukukî entegrasyon düşüncesinin ilk olarak Frank Bölgesi'nde belirmesinin bir sonucu olarak Sözleşme'nin 42. maddesinde, OHADA'nın çalışma dilinin Fransızca olacağı düzenlenmiştir³³. OHADA'nın, Frank Bölgesi'nin de ötesinde, tüm Afrikalı devletler arasında hukukî entegrasyon sağlamayı amaçladığı göz önüne alınırsa, tek bir çalışma dilinin belirlenmesi, OHADA'nın uygulandığı coğrafi sınırların genişlemesinin önünde önemli bir engel olarak durmaktadır³⁴. 2008 revizyonunda ise bu engelin kaldırılması yönünde önemli bir değişiklik gerçekleştirilmiş ve Sözleşme'nin 42. maddesinde, OHADA'nın çalışma dillerinin Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve Portekizce olduğu hükme bağlanmıştır. Buna karşılık aynı maddenin ikinci fıkrası uyarınca, diğer dillere tercüme edilmeden önce Fransızca olarak yayımlanan belgeler tüm etkilerini doğuracaktır. Bir belgenin farklı dillerdeki tercümelemleri arasında çelişki ortaya çıkarsa, bu durumda Fransızca belge esas alınacaktır.

2008 revizyonunda OHADA'nın çalışma dili bakımından gerçekleştirilen bu değişikliğin OHADA'nın coğrafi bakımdan uygulama alanını genişleteceği

³² POUGOUE, s. 6.

³³ Bu noktada "çalışma dili"nin "resmî dil" kavramından farklı olduğuna dikkat çekilmelidir. Gerçekten de bir örgütün resmî dili, o örgütün üyelerinin, tercüme gereksiz olarak kendilerini o örgütün organları önünde ifade edebildikleri dildir. Buna karşılık o örgütün organları, bazı dilleri "çalışma dili" olarak belirleyebileceklerdir. Bu durumda o organ huzurunda yapılan çalışmaların o çalışma dilinde yapılması gerekecek, bu durumda ise resmî dil olmakla birlikte çalışma dili olmayan bir dilde yapılan çalışmaların da o çalışma diline tercüme edilmesi gerekecektir. Bu iki kavram arasındaki farklılığa örnek olarak BM Antlaşması gösterilebilecektir. BM Antlaşması'nın 111. maddesinde, örgütün resmî dilleri, Çince, Fransızca, Rusça, İngilizce ve İspanyolca olarak sayılmış; buna karşılık örgütün organlarına, bu dillerde çalışma zorunluluğu getirilmemiştir. Bu çerçevede BM Genel Kurulu'nun çalışma dilleri İngilizce, Fransızca ve İspanyolca olarak belirlenmiş iken, BM Güvenlik Konseyi'nin çalışma dilleri ise İngilizce ve Fransızca'dır. Detaylı bilgi için bkz. Thierry M. LAURIOL, *La Langue De L'OHADA*, Revue Camerounaise De L'Arbitrage, 2001, s. 37-38.

³⁴ Joseph ISSA-SAYEGH, *La Notion De Droit Francophone A-T-Elle Un Sens?*, Communication à L'Occasion De La 2ème Semaine De Droit Comparé, 17-21.09.2007, s. 1-2; Souleymane TOE, *Les Enjeux Et Les Perspectives Du Traité OHADA Révisé*, s. 4-5(<http://www.ohada.com/doctrine/ohadata/D-10-45.html>).

düşüncesine de kanaatimizce temkinli yaklaşılmalıdır. Çünkü ilk olarak, çalışma dili sayısının artırılması, OHADA'nın çalışmasını yavaşlatabilecektir³⁵. İkinci olarak ise, hukukî entegrasyon düşüncesinin bugüne dek başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayan etkenlerden biri de, kanaatimizce, üye devletlerin büyük çoğunluğunun benzer bir hukuk anlayışı ve geleneğine sâhip olmalarıdır³⁶. Çalışma dillerinin farklılaştırılarak farklı hukuk geleneğine sâhip devletlerin de OHADA Sözleşmesi'ne taraf olmaları, hukukî entegrasyonu zorlaştırabilecektir. Bu durum da kanaatimizce Sözleşme'ye bir üyelik sürecinin getirilmesi ve bu süreçte üye olmak isteyen devletin kendi iç hukukunu OHADA'ya uyumlaştırarak hukukî entegrasyona hazırlanması suretiyle aşılabilecektir.

III. OHADA Sözleşmesi'nin Kapsamı

A-) OHADA Sözleşmesi'nin Coğrafi Kapsamı

OHADA Sözleşmesi, 17.10.1993 tarihinde 14 devlet³⁷ tarafından imzalanmış; yedinci devlet olarak Nijer'in 18.06.1995 tarihinde onay belgesini depo etmesi üzerine, 18.09.1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir³⁸. Daha sonra Gine³⁹, Gine Bissau⁴⁰ ve nihâyet Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin⁴¹ onay belgelerini depo etmeleri üzerine, taraf devlet sayısı 17'ye ulaşmıştır.

Çalışmamızın önceki bölümünde de belirttiğimiz üzere, Afrika ülkeleri arasında ekonomi hukukunun uyumlaştırılması düşüncesi, ilk olarak, kıtanın Frank Bölgesi'nde ortaya çıkmıştır. Kezâ Sözleşme'nin tarafı olan devletler göz önüne alınırsa, bunun, coğrafi alanı Frank bölgesi ülkeleriyle sınırlı olan kapalı bir Sözleşme olduğu izlenimi edinilebilecektir. Oysa OHADA Sözleşmesi'nin 53/1. maddesine göre, bu Sözleşme, Afrika Birliği'ne üye

³⁵ Benzer görüşte TOE, *Problématique*, s. 30.

³⁶ Benzer görüşte TOE, *Problématique*, s. 30.

³⁷ OHADA Sözleşmesi'ni 17.10.1993 tarihinde imzalayan devletler şunlardır: Benin, Burkina Faso, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Komores İslâm Cumhuriyeti, Kongo, Fildişi Sahilleri, Gabon, Ekvator Ginesi, Mali, Nijer, Senegal, Çad ve Togo.

³⁸ Sözleşme'nin 52/2. maddesine göre, Sözleşme, yedinci devletin onay belgesini depo ettiği tarihten 60 gün sonra yürürlüğe girecektir.

³⁹ Gine, onay belgesini 22.09.2000 tarihinde depo etmiştir.

⁴⁰ Gine Bissau onay belgesini 26.12.1995 tarihinde depo etmiştir.

⁴¹ Demokratik Kongo Cumhuriyeti, onay belgesini 13.07.2012 tarihinde depo etmiştir.

olan tüm devletlerin katılımına açıktır ⁴². Ayrıca Afrika Birliği'ne üye olmayan devletler de, üye devletlerin tümünün onayı üzerine Sözleşme'ye taraf olabilecektir(m. 53/1 c.2). Kezâ resmî dili Fransızca ve İngilizce olan Kamerun, resmî dili Portekizce olan Gine Bissau ve resmî dili Portekizce, İspanyolca ve Fransızca olan Gine Sözleşme'ye taraftır. O hâlde OHADA Sözleşmesi, coğrafi kapsamı Frank bölgesiyle sınırlı olan kapalı bir sözleşme olarak nitelendirilememelidir ⁴³.

B-) OHADA Sözleşmesi'nin Maddi Kapsamı

OHADA Sözleşmesi, gerek Sözleşme'nin isminden anlaşılacağı gerek de 1. maddede açıkça öngörüldüğü üzere, taraf devletlerde “ekonomi hukuku”nun uyumlaştırılmasını amaçlamaktadır. Bu noktada “ekonomi hukuku” kavramı, birden fazla hukuk disiplini kapsayan yoruma açık bir kavram olduğu için⁴⁴, Sözleşme'nin 2. maddesinde bunun hangi hususları içereceği açıkça düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye göre, bu Sözleşme anlamında ekonomi hukuku, şirketler hukuku, tâcirlerin hukukî statüleri, alacakların tahsili, teminatlar, tâkip yolları, işletmelerin yeniden yapılandırılması ve tasfiyesi, tahkim, iş hukuku, muhasebe hukuku, satış ve taşıma hukuku ve Bakanlar Konseyi'nin, Sözleşme'nin konusu ve 8. madde hükümlerine uygun olarak, oybirliğiyle dâhil edeceği diğer her türlü konuyu kapsamaktadır.

Sözleşme'de belirtilen bu kapsam, 23.03.2001 tarihli Bakanlar Konseyi kararı ile genişletilmiştir. Buna göre, banka hukuku, rekabet hukuku, fikrî mülkiyet hukuku, kooperatif şirketler hukuku, sözleşmeler hukuku ve nihâyet ispat hukuku da “ekonomi hukuku”nun kapsamına dâhil edilmiştir. Maddî kapsamın bu şekilde genişletilmesi, OHADA Sözleşmesi ile amaçlanan hukukî entegrasyon düşüncesinin başarılı olduğu şeklinde değerlendirilmektedir ⁴⁵.

⁴² Temel amacı Afrika ülkeleri arasındaki dayanışma ve işbirliğini güçlendirme olan Afrika Birliği'ne kıtada bulunan 54 devletten 53'ü üyedir. Yalnızca Batı Sahra'nın Fas tarafından ilhak edilmesinin Birlik tarafından tanınmaması üzerine Fas, 1984 yılında birlikten ayrılmıştır.

⁴³ Aynı doğrultuda SAWADOGO, s. 4; CHIFFLOT-BOURGEOIS, s. 2.

⁴⁴ Sözleşme'nin orijinal metninde yer verilen ve bizim ekonomi hukuku olarak tercüme ettiğimiz “*droit des affaires*” kavramının, “*droit commercial*”(ticaret hukuku) ile eş anlamlı olmadığı hususunda bkz. SAWADOGO, s. 5.

⁴⁵ TOE, *Problématique*, s. 32-33.

IV. Hukuki Entegrasyonun Sağlanması Aracı Olarak Yeknesak İşlemler

A-) Genel Olarak

OHADA Sözleşmesi, ekonomi hukuku alanında taraf devletler arasında hukukî entegrasyonu sağlama amacını, yeknesak işlemler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Bu çerçevede 2013 yılı itibariyle toplam sekiz tane yeknesak işlem yapılmıştır. Bunlar kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilecektir:

- Genel Ticaret Hukuku'na İlişkin Yeknesak İşlem⁴⁶
- Ticaret Şirketlerine ve Ekonomik Menfaat Gruplarına İlişkin Yeknesak İşlem⁴⁷
- Teminatlara İlişkin Yeknesak İşlem⁴⁸
- Alacakların Tahsili Basit Usulü ve İcra Tâkip Yollarına İlişkin Yeknesak İşlem⁴⁹
- Küllî Tâkip Yollarına İlişkin Yeknesak İşlem⁵⁰
- Tahkime İlişkin Yeknesak İşlem⁵¹
- Şirketlerin Muhasebe Usullerinin Uyumlaştırılmasına İlişkin Yeknesak İşlem⁵²
- Kooperatif Şirketlere İlişkin Yeknesak İşlem⁵³

⁴⁶ Cotonou'da (Benin) 17.04.1997'de gerçekleştirilen Bakanlar Konseyi'nde kabul edilmiş olan bu yeknesak işlem, 01.01.1998'de yürürlüğe girmiştir.

⁴⁷ Bu yeknesak işlem de Cotonou'da gerçekleştirilen Bakanlar Konseyi'nde kabul edilmiş ve yine 01.01.1998'de yürürlüğe girmiştir.

⁴⁸ Cotonou'da düzenlenen Bakanlar Konseyi'nde kabul edilen üçüncü yeknesak işlem de budur ve bundan öncekiler gibi 01.01.1998'de yürürlüğe girmiştir.

⁴⁹ 10.04.1998'de Libreville'da (Gabon) toplanan Bakanlar Konseyi'nde kabul edilmiş bu yeknesak işlem, 10.07.1998'de yürürlüğe girmiştir.

⁵⁰ Bu yeknesak işlem de Libreville'de gerçekleştirilen Bakanlar Konseyi toplantısında kabul edilmiştir; ancak bunun yürürlüğe giriş tarihi 01.01.1999'dur.

⁵¹ 11.03.1999'da Ouagaougou'da (Burkina Faso)'da toplanan Bakanlar Konseyi'nde kabul edilen bu yeknesak işlem 11.06.1999'da yürürlüğe girmiştir.

⁵² 23.03.2000'de Yaoundé'de (Kamerun) toplanan Bakanlar Konseyi'nde Şirketlerin Muhasebe Usullerinin Uyumlaştırılmasına İlişkin Yeknesak İşlem kabul edilmiştir. Bu işlemin, işletmelerin şahsî hesaplarına ilişkin kısmı 01.01.2001'de, konsolide ve kombine hesaplara ilişkin kısmı ise 01.01.2002'de yürürlüğe girmiştir.

⁵³ 22.03.2003'te yine Yaoundé'de (Kamerun) gerçekleştirilen Bakanlar Konseyi'nde, Kooperatif Şirketlere İlişkin Yeknesak İşlem kabul edilmiş olup, bu da 01.01.2004 tarihinde

Bu yeknesak işlemler, Eylül 2013 itibariyle, Sözleşme'nin maddî kapsamına ilişkin konuları, iş hukuku, kısmen satım hukuku ve taşıma hukuku haricinde karşılamaktadır⁵⁴. Böylece OHADA Sözleşmesi ile amaçlanan hukukî entegrasyonun önemli bir kısmının tamamlandığı ifade edilebilecektir.

OHADA'nın resmî dilinin Fransızca olmasının bir sonucu olarak, yeknesak işlemler de Fransızca kaleme alınmaktadır. Bu metinlerin İngilizce tercüme-leri OHADA Resmî Gazetesi'nde yayımlansa da bunlar resmî değere sâhip değildir⁵⁵. Bununla birlikte bugün, özellikle resmî dili İngilizce olan devletlerin OHADA'ya katılmasını teşvik amacıyla, Fransızca'nın yanında diğer bazı dillerin de (özellikle İngilizce, İspanyolca ve Portekizce) resmî dil olarak kabul edilebilirliği tartışılmaktadır.

B-) Yeknesak İşlemlerin Özellikleri

Yeknesak işlemlerin özellikleri bağlamında tartışma konusu yapılabilecek ilk husus, OHADA Hukuku ile üye devletlerin iç hukukları arasındaki ilişkidir. Bilindiği üzere, uluslararası sözleşmelerin iç hukuktaki yeri⁵⁶ konusunda başlıca iki görüş ileri sürülmüştür. Özellikle Triepel ve Anzilotti tarafından geliştirilen düalist görüş uyarınca, uluslararası hukuk ile ulusal hukuk, özellikle konu ve kaynakları bakımından birbirinden tamamen ayrı iki hukuk düzenidir⁵⁷. Bu ayrılığın en önemli sonucu, iki hukuk düzeni arasındaki ilişkide ortaya çıkacaktır. Öyle ki bu hukuk düzenlerinden birinde üretilen kural, diğer hukuk düzeninde kendiliğinden uygulanabilir hale gelemeyecektir⁵⁸. Bunun için, o kuralın diğer hukuk düzeninde yetkili merci tarafından uygulanabilir hale getirilmesi veya uygulanabileceğinin kabul edilmesi

yürürlüğe girmiştir.

⁵⁴ Eylül 2013 itibariyle, İş Hukuku'na İlişkin Yeknesak İşlem Taslağı hazırlanmıştır. Ayrıca Daimi Sekreterlik, tüketiciler ile satımı konu alan bir yeknesak işlem hazırlığı içindedir.

⁵⁵ TOE, *Problématique*, s. 34.

⁵⁶ Konu hakkında detaylı bilgi için hepsi yerine bkz. Sevin TOLUNER, *Milletlerarası Hukuk İle İç Hukuk Arasındaki İlişkiler*, İÜHF Yayınları, İstanbul 1973.

⁵⁷ Heinrich TRIEPEL, *Les Rapports Entre Le Droit Interne et Le Droit International*, Recueil Des Cours, 1923, s. 73 vd.; Dionisio ANZILOTTI, *Cours De Droit International*, Sirey, Paris 1929, s. 49 vd.

⁵⁸ Paul GUGGENHEIM, *Traité De Droit International Public*, t. I, Cenevre 1953, s. 21 vd.; Patrick DAILLER/Mathias FORTEAU/Alain PELLET, *Droit International Public*, 8. Bası, LGDJ, Paris 2008, s. 108-109.

gerekmektedir⁵⁹. Buna karşılık Kelsen tarafından ileri sürülen monist görüş, iç hukuk ile uluslararası hukukun, aynı hukuk düzeninin bileşenleri olduğundan yola çıkmaktadır⁶⁰. İç hukuk ile uluslararası hukukun bir bütünün bileşenleri olarak kabul edilmesi, bu iki hukuk düzeni arasındaki ilişkinin nasıl olacağı sorusunun sorulmasını tetikleyecektir. Bu noktada, iki hukuk düzeninin eşit olacağı veya birinin diğerine tabi olacağı düşünülebilecektir⁶¹. İki hukuk düzeninin eşit olmasının varsayılması halinde, üçüncü ve üstün bir hukuk düzeninin mevcut olduğunun kabul edilmesi gerekecektir⁶². Böyle bir hukuk düzeninin henüz kurulmadığı gerçeğinden hareket eden Kelsen ise, iki hukuk düzeni arasındaki ilişkiyi “tabiyet” kıstası etrafında açıklamayı tercih etmiştir⁶³. Tabiyet kıstası temel alınarak yapılan incelemelerde ise “devletin egemenliği”ne yüklenen anlama göre iki farklı yaklaşım kabul edilebilecektir. İlk olarak, devletlerin egemenliğine öncelik tanınarak iç hukuka üstünlük atfedilebilecektir ki bu düşünce şekli günümüzde terk edilmiştir⁶⁴. İkinci olarak ise, uluslararası hukuka üstünlük tanınabilecek ve iç hukukun uluslararası hukuka tabi olacağı kabul edilebilecektir⁶⁵.

OHADA Sözleşmesi m. 10'a göre yeknesak işlemler, iç hukukta bunlara aykırı düzenlemeler mevcut olsa dahi, tüm üye devletlerde doğrudan uygulanabilir nitelikte olup, ayrıca üye devletlerin buna uymaları da zorunludur. Ortak Adalet ve Tahkim Mahkemesi'nin 2001 tarihli görüşünde de belirttiği gibi, Sözleşme, yeknesak işlemlere, üye devletlerin iç hukukları karşısında üstünlük tanımıştır⁶⁶. Sözleşme'nin 10. maddesine göre yeknesak işlemler, üye devletin başka herhangi bir işlem yapmasına gerek olmaksızın, üye devlet vatandaşlarına doğrudan uygulanabilir niteliktedir. Böylece OHADA Hukuku ile üye devletlerin iç hukukları arasındaki ilişkinin düalizme değil, monizme dayandığı söylenebilecektir⁶⁷.

⁵⁹ GUGGENHEIM, s. 21; DAILLER/FORTEAU/PELLET, s. 109.

⁶⁰ Hans KELSEN, *Les Rapports De Systeme Entre Le Droit Interne et Le Droit International Public*, Recueil Des Cours, 1926, s. 227 vd.

⁶¹ GUGGENHEIM, s. 26-27.

⁶² GUGGENHEIM, s. 26-27.

⁶³ KELSEN, s. 234 vd.

⁶⁴ DAILLER/FORTEAU/PELLET, s. 108.

⁶⁵ DAILLER/FORTEAU/PELLET, s. 108.

⁶⁶ CCJA, avis no: 001/20001/EP.

⁶⁷ FONE MDONTSA, s. 52.

Sözleşme'nin 10. maddesinin kaleme alınış şekli, uygulamada birtakım zorluklara yol açabilecek niteliktedir. Her şeyden önce, yeknesak işlemlere tanınan üstünlüğün nisbî nitelikte mi yoksa mutlak nitelikte mi olduğu, yani yeknesak işlemlerin yalnızca üye devletlerin iç hukuklarındaki kanunlara karşı mı üstün olduğu yoksa bu üstünlüğün devletlerin anayasaları karşısında da geçerli mi olduğu maddeden anlaşılamamaktadır ⁶⁸.

Bu soruya iki şekilde cevap verilmektedir. İlk görüş uyarınca, üye devletlerin birçoğunun anayasasında, “*bir uluslararası sözleşmede anayasaya aykırı bir hükmün yer alması hâlinde, bu sözleşmenin onaylanmasının, ancak anayasa değişikliğinden sonra etki doğuracağı*” yönünde bir hüküm bulunmaktadır. Anayasa'nın uluslararası sözleşmeye uygun hâle getirileceğine ilişkin bu hüküm, yeknesak işlemlerin de anayasaların üzerinde yer alacağını göstermektedir ⁶⁹. Buna karşılık ikinci görüş, uluslararası sözleşmeleri imzalayan ve onaylayan otoritelerin bu yetkilerini Anayasa'dan aldıklarını, bu nedenle de Anayasa'ya aykırı davranamayacaklarını savunmaktadır. Hâl böyle olunca, uluslararası sözleşmelerin anayasaların üzerinde oldukları kabul edilemeyecektir ⁷⁰. Bize göre bu noktada OHADA Sözleşmesi'nin amacı göz önünde bulundurulmalıdır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere OHADA Sözleşmesi, “hukukî entegrasyon” fikrinden doğmuştur ve bir “ortak hukuk alanı” yaratmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, yeknesak işlemlerin üye devletlerin anayasalarının da üzerinde yer alacağını kabulü, Sözleşme'nin amacı ve özelliğine daha uygun düşecektir.

Sözleşme'nin 10. maddesi çerçevesinde tartışma konusu yapılan bir başka husus da üye devletlerin iç hukuklarında bulunan ve yeknesak işleme aynı konuyu düzenleyen mevzuatın tamamen mi yoksa yalnızca yeknesak işleme aykırı olan düzenlemenin mi yürürlükten kalkacağıdır. Doktrinde ileri sürülen bir görüş, yeknesak işleme aynı konuyu düzenleyen kanunun, yeknesak işleme aykırı bir düzenleme içerip içermediğine bakılmaksızın, tamamen

⁶⁸ Nisbî veya mutlak üstünlük kavramları hakkında bkz. Louis FAVOREU, *Le Conseil Constitutionnel Et Le Droit International*, AFDI, 1977, s. 94 vd.; Anne Marie FONE MDONTSA, *Reflexions Sur L'Article 10 Du Traité OHADA*, Revue Africaine Des Sciences Juridiques, 2010, s. 50.

⁶⁹ SAWADOGO, s. 9; FONE MDONTSA, s. 50.

⁷⁰ Bernard CHANTEBOUT, *Droit Constitutionnel Et Sciences Politiques*, Armand Colin, 10. Éd., Paris 1991, s. 600.

yürürlükten kalkacağını savunmaktadır ⁷¹. Bu görüşü savunan yazarlar, gerekçe olarak, bunun “hukukî entegrasyon” fikrine daha uygun düşeceğini göstermektedirler ⁷². Buna karşılık diğer görüş ise, yalnızca yeknesak işlemlere aykırı olan düzenlemelerin yürürlükten kalkacağını savunmaktadır ⁷³. Bu noktada biz de Sözleşme'nin amacının “hukuki entegrasyon” olduğu düşüncesinden yola çıkıyor ve yeknesak işlemle aynı konuyu düzenleyen kanunun tamamen yürürlükten kalkacağını savunan ilk görüşe katılıyoruz.

C-) Yeknesak İşlemlerin Kabul Edilme Usulü

Yeknesak işlemler, üye devletlerin yasama organlarının hiçbir şekilde müdahalede bulunmadığı üç temel aşama neticesinde hazırlanmaktadır. İlk aşama, yeknesak işlem taslağının oluşturulmasıdır. Bu çerçevede ilk olarak Daimi Sekreterlik ⁷⁴, yeknesak işlem taslağını hazırlamakta ve bu metni, incelemeleri için üye devlet hükümetlerine sunmaktadır. Üye devletler, taslak hakkındaki yazılı görüşlerini, bu metnin kendilerine gönderilmesinden itibaren 90 gün ⁷⁵ içinde Daimi Sekreterlik'e iletmek durumundadırlar ⁷⁶. Bu sürenin sonunda Daimi Sekreterlik, taslağı, kendi hazırladığı rapor ve üye devletlerin görüşleri ile birlikte, Ortak Adalet ve Tahkim Mahkemesi'nin görüşüne sunacaktır.

İkinci aşamada Mahkeme, kendisine gönderilen taslağın OHADA Sözleşmesi'ne ve bu Sözleşme'nin ruhuna uygun olup olmadığını inceleyerek, görüşünü, 60 gün içinde Daimi Sekreterlik'e iletacaktır ⁷⁷.

⁷¹ Joseph ISSA-SAYEGH, *Quelques Aspects Techniques De L'Intégration Juridique: L'Exemple Des Actes Uniformes De L'OHADA*, Revue De Droit Uniforme, 1999/1, s. 21; SAWADOGO, s. 10.

⁷² ISSA-SAYEGH, *Intégration Juridique*, s. 21; SAWADOGO, s. 10.

⁷³ Djibril ABARCHI, *La Supranationalité De L'Organisation Pour L'Harmonisation En Afrique Du Droit Des Affaires(OHADA)*, Revue Burkinabé De Droit, 2000, s. 9 vd.

⁷⁴ Daimi Sekreterlik'in genel özellikleri hakkında bkz. Aşağıda V, E.

⁷⁵ Doktrinde, hükümlere tanınan bu 90 günlük sürenin gerekli incelemelerin yapılabilmesi için yeterli olmadığı dile getirilmekte, zaten uygulamada da devletlerin uyarılarının genellikle dikkate alınmadığı ifade edilmektedir. Bu yönde ISSA-SAYEGH, *Intégration Juridique*, s. 23; SAWADOGO, s. 10.

⁷⁶ Her ne kadar Sözleşme'de düzenlenmese de, yeknesak işlem taslaklarını incelemesi amacıyla, hukukçulardan oluşan bir ulusal komisyon mevcuttur ve bu noktada söz konusu inceleme, bu komisyon tarafından gerçekleştirilecektir.

⁷⁷ 2008 revizyonundan önce Mahkeme'nin görüş bildirme süresi 30 gün idi.

Son aşamada ise Daimi Sekreterlik, taslağa son hâlini verecek ve müteakip Bakanlar Konseyi toplantısının gündemine sunacaktır. Taslağın oylanabilmesi için üye devletlerin en az 2/3'ünün bu toplantıda temsil edilmesi gerekir iken, bu taslak, ancak katılan temsilcilerin oybirliğiyle kabul edilebilecektir.

Sözleşme'nin 9. maddesinin eski hâlinde, yeknesak işlemin, kabul edildiği tarihten 90 gün sonra yürürlüğe gireceği öngörülmekteydi ⁷⁸. 2008 değişikliğiyle birlikte ise 90 günlük bu sürenin başlangıcı, OHADA Resmî Gazetesi'nde yayımlanma tarihi olarak değiştirilmiştir.

Sözleşme'nin 9. maddesinin eski hâli, bir başka belirsizliği daha içermekteydi. Öyle ki burada, yeknesak işlemin, OHADA Resmî Gazetesi'nin haricinde üye devletlerin resmî gazetelerinde de yayınlanacağı düzenlenmiş, ancak buna aykırılığın nasıl bir sonuç doğuracağı hakkında herhangi bir hüküm sevkedilmemişti. Bu durum karşısında doktrinde, yeknesak işlemin OHADA Resmî Gazetesi'nde yayımlanması bir zorunluluk iken, bunun üye devletlerin resmî gazetelerinde yayımlanmasının ise ihtiyarî nitelikte olduğu kabul edilmekteydi ⁷⁹. 2008 değişikliğiyle ise bu belirsizliğe son verilmiş ve yeknesak işlemin üye devletlerin resmî gazetelerinde yayınlanıp yayınlanmamasının, işlemin yürürlüğe girmesi bakımından herhangi bir etki doğurmayacağı öngörülmüştür.

V. OHADA'nın Kurumsal Yapısı

A-) Genel Olarak

OHADA Sözleşmesiyle birlikte, bu Sözleşme'nin yukarıda yer verdiğimiz amaçlarının gerçekleştirilmesi için Afrika'da Ekonomi Hukuku'nun Uyumlaştırılması Örgütü (OHADA) kurulmuştur (m. 3/1).

Merkezi Yaoundé (Kamerun)'de bulunan OHADA, Devlet ve Hükümet Başkanları Konferansı, Bakanlar Komitesi, Ortak Adalet ve Tahkim Mahkemesi ve Daimi Sekreterlik olmak üzere dört organı barındırmaktadır(m. 3/2). Bunlara, aslında Sekreterlik'e bağlı olan Bölgesel Yüksek Hâkimlik Okulu (ERSUMA) da dâhil edilebilecektir.

⁷⁸ Bununla birlikte uygulamada genellikle, tüm yeknesak işlemlerin, kabul edilmelerini izleyen yılın 1 Ocak günü yürürlüğe gireceğinin kararlaştırılmaktadır.

⁷⁹ ISSA-SAYEGH, *Intégration Juridique*, s. 15; SAWADOGO, s. 11.

OHADA'nın kuruluşu sırasında üye devletler arasındaki en önemli anlaşmazlık, örgütün organlarının hangi devlette kurulacağı hususunda yaşanmıştır. Bu sorun ilk olarak 25-26.10.1994'te Lomé'de (Togo) gerçekleştirilen Üye Devletler Bakanlar Toplantısı'nda gündeme gelse de, asıl görüş ayrılığı 21.03.1995'te Bangui'de (Orta Afrika Cumhuriyeti) düzenlenen Adalet Bakanları Toplantısı'nda ortaya çıkmıştır. Burada Fildişi Sâhili'nin başını çektiği bir grup devlet, Ortak Adalet ve Tahkim Mahkemesi ile Daimi Sekreterlik'in ortak çalışmaları gerektiğini ileri sürmüşler ve entegrasyon düşüncesi çerçevesinde kurumların farklı coğrafi bölgelerde kurulmasının kabul edilemeyeceğini savunmuşlardır. Buna karşılık özellikle Kamerun, kurumların coğrafi olarak bölünmesinin üye devletlerin memnuniyetini sağlayacağını vurgulamıştır⁸⁰. Ayrıca burada Kamerun, Fildişi Sâhili ve Togo Mahkeme'nin, Kongo ve Togo Daimi Sekreterlik'in, Benin ve Mali ise ERSUMA'nın kendi ülkelerinde kurulması için aday olmuşlardır. Sorunun çetrefil bir hâl alması üzerine bu toplantıda çözüm, devlet başkanları arasında gerçekleştirilecek zirveye bırakılmış; Aralık 1995'te Cotonou'da (Benin) düzenlenen 5. Fransa-Afrika Zirvesi'nde ise, Senegal Cumhurbaşkanı'na bu sorunun çözümü için yetki tanınmıştır.

Nihâyet 17-18 Nisan 1996'da N'Djamena'da (Çad) gerçekleştirilen Bakanları Konseyi'nde, Senegal Adalet Bakanı, Mahkeme'nin Fildişi Sâhili'nde, Daimi Sekreterlik'in Kamerun'da, ERSUMA'nın ise Benin'de kurulacağına karar verildiğini açıklamış; böylece organların merkezleri, üye devletler arasında paylaştırılmıştır⁸¹.

B-) Devlet ve Hükümet Başkanları Konferansı

2008 yılında gerçekleştirilen revizyonla getirilen en önemli yenilik, OHADA'nın kurumsal yapısının en üstünde yer alacak Devlet ve Hükümet Başkanları Konferansı adlı yeni bir organın ihdas edilmesidir.

⁸⁰ Kouassi KOUADIO, *Bilan Et Perspectives De L'OHADA*, Ecodroit, 2002, s. 11 vd.

⁸¹ Aynı toplantıda Komores'e başkâtiplik(bu görev daha sonra Kongo'ya geçecektir), Burkina Faso'ya ERSUMA'nın yönetimi, Senegal'e ise Mahkeme başkanlığı görevleri verilmiştir. Daimi sekreterlik görevi için Togo ile Orta Afrika Cumhuriyeti karşı karşıya gelmiş; bu görevi Togo alırken, Orta Afrika Cumhuriyeti'ne ise Mahkeme'de bir adet hâkimlik görevi verilmiş ve bu hâkimin Mahkeme'nin asbaşkanı olacağını kararlaştırılmasıyla sorun çözülmüştür.

OHADA'nın en üst organı olan Konferans'ın bu niteliği, yetkilerinin sınırsızlığı ile de pekiştirilmiştir. Gerçekten de Konferans, başkanın veya üye devletlerin üçte birinin girişimi ve başkanın çağrısı üzerine ihtiyaç duyulacak her durumda toplanacak olup, ayrıca Sözleşme'ye ilişkin her husus hakkında karar alabilecektir (m.27/1).

Konferans, üye devletlerin 2/3'ünün katılımıyla toplanabilecek olup; kararlarını ise kural olarak oy birliğiyle, bu sağlanamazsa mutlak çoğunlukla alabilecektir (m. 27/1). Konferansın başkanlığını, o dönemde Bakanlar Komitesi'nin başkanlığını elinde bulunduran devletin başkanı yürütecektir (m. 27/1).

2008 revizyonu ile böyle bir organın ihdas edilmiş olmasının, izlenecek hukukî entegrasyon politikalarına yön verilmesi ve OHADA ile kıtadaki diğer bölgesel örgütler arasında işbirliğinin sağlanması bakımlarından yararlı olabileceği söylenebilecektir⁸². Ancak bunun yanında doktrinde, kanaatimizce de haklı olan bazı endişeler de ileri sürülmüştür. Her şeyden önce devlet ve hükümet başkanlarının oluşturduğu bir organ, OHADA'yı hukukî entegrasyon amacına yönelik teknik bir örgüt olmaktan çıkararak bir siyasi örgüt olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakabilecektir⁸³. İkinci olarak OHADA'da karar alma süreci yavaşlayacak ve daha önemlisi bu organ, örgüte önemli bir mâli yük de getirecektir⁸⁴.

C-) Bakanlar Konseyi

Bakanlar Konseyi, OHADA'nın hem yasama hem de idarî yetkilerle donatılmış karar organı konumundadır (m. 27/2). Genellikle uluslararası veya bölgesel örgütlerin bakanlık konseyleri üye devletlerin bir bakanlarından oluşurken, OHADA Sözleşmesi'nde bu hususta bir yenilik yapılmış ve Bakanlar Konseyi'nin, üye devletlerin hem adalet hem de ekonomi bakanlarından oluşacağı öngörülmüştür. Adalet bakanının yanında ekonomi bakanının da bu konseye dâhil edilmesinin nedeni ise, hem OHADA Sözleşmesi'ni ilgilendiren konuların ekonomi ile doğrudan ilgisinin bulunması, hem de

⁸² Joseph ISSA-SAYEGH/Paul Gérard POUGOUE, *L'OHADA: Défis, Problèmes Et Tentatives De Solutions*, Revue De Droit Uniorme, 2008, s. 458.

⁸³ ISSA-SAYEGH/POUGOUE, s. 463; TOE, *Problématique*, s. 26.

⁸⁴ ISSA-SAYEGH/POUGOUE, s. 463.

OHADA'nın bütçesinin hazırlanması hususunun ekonomi bakanlarının görev alanında olacağı düşüncesidir ⁸⁵.

Bakanlar Konseyi'nin başkanlığı, her üye devlet tarafından, alfabetik sıraya uygun olarak ve bir yıl süreyle yürütülmektedir(m. 27/2). Bununla birlikte yeni üye olan devlet, alfabetik sıraya bakılmaksızın, ancak diğer tüm üye devletlerden sonra başkanlık görevini yapabilecektir (m.27/2) ⁸⁶.

OHADA Sözleşmesi uyarınca Bakanlar Konseyi, yasamaya ilişkin önemli yetkilere sâhiptir. Bu çerçevede ilk olarak uyumlaştırma yıllık programının kabul edilmesi belirtilebilecektir. Bu program taslağı her yıl Daimi Sekreterlik tarafından hazırlanılıp Bakanlar Konseyi'nin değerlendirmesine sunulmakta ve nihaî karar burada verilmektedir. Kezâ yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, yeknesak işlemler hakkındaki karar da Konsey tarafından alınmaktadır ⁸⁷.

Bakanlar Konseyi, birçok idarî yetkiyi elinde bulundurmaktadır. Bunlara örnek olarak, Ortak Adalet ve Tahkim Mahkemesi'nin ve Daimi Sekreterlik'in bütçesini tespit etmek, üye devletlerin ödeyecekleri yıllık aidatları belirlemek, Ortak Adalet ve Tahkim Mahkemesi'nin üyelerini seçmek, daimi sekreteri ve ERSUMA'nın müdürünü atamak, örgütün hesaplarını onaylamak sayılabilecektir. Bunların yanında Konsey, ekonomi hukukunun uyumlaştırılması için gerçekleştirilecek yıllık programların onaylanması ve yeknesak işlemlerin kabulü gibi yasama yetkilerini de haizdir.

Konsey, yeknesak işlemlerin kabulüne ilişkin olanların haricindeki kararları mutlak çoğunluk ile alabilecektir (m.30).

⁸⁵ Alhousseini MOULOUL, *Comprendre L'Organisation Pour L'Harmonisation En Afrique Du Droit Des Affaires (OHADA)*, 2. Éd., 2008, s. 31.

⁸⁶ Sözleşme'de yalnızca Bakanlar Konseyi'nin başkanlığının üye devletlerce yürütüleceği belirtilmiş, bu görevi üye devlet adına hangi bakan tarafından gerçekleştirileceği hakkında herhangi bir hüküm sevkedilmemiştir. Bu durum karşısında, bu hususun belirlenmesinin ilgili üye devletin takdirine bırakıldığı sonucuna varılabilecektir. Bununla birlikte uygulamada şu ana kadar, bu görevin hep adalet bakanları tarafından yürütüldüğü gözlemlenmektedir.

⁸⁷ Bkz. Yukarıda IV, C.

D-) Ortak Adalet ve Tahkim Mahkemesi

Sözleşme'nin maddî kapsamını oluşturan hususlara ilişkin uyuşmazlıklara bakacak ortak bir mahkeme yaratması, OHADA Sözleşmesi'nin getirdiği en önemli yeniliklerden biri olarak kabul edilmektedir⁸⁸. Sözleşme'nin sağlayacağı ortak hukuk alanının kalbi olarak görülen⁸⁹ Ortak Adalet ve Tahkim Mahkemesi'nin merkezi Abidjan'da (Fildişi Sahili) bulunmakta olup, bununla birlikte Mahkeme, o devletin onay vermesi koşuluyla, bir üye devletin ülkesinde de toplanabilecektir.

Mahkeme, OHADA Sözleşmesi m. 31 uyarınca yedi hâkimden oluşmakta olup, doktrinde Mahkeme'nin görevlerini tam olarak yerine getirebilmesi için hâkim sayısının yetersiz olduğu ileri sürülmüştür⁹⁰. 2008 yılında gerçekleştirilen revizyonda bu eleştiri dikkate alınmış ve hâkim sayısı dokuza çıkarılmıştır. Bu hâkimler, üye devletlerin gösterecekleri adaylar⁹¹ arasından, Bakanlar Konseyi tarafından gizli oylama ile seçilecek ve her üye devletten ancak bir hâkim Mahkeme'de görev alabilecektir⁹². Hâkimlerin görev süresi yedi yıl olup, bu süre bir defalığına yenilenebilmektedir. Bir kez seçilen hâkimin, görev süresi boyunca azledilmesi mümkün olmadığı gibi; hâkim, görev süresi boyunca diplomatik imtiyaz ve dokunulmazlıktan da yararlanacaktır (m. 36-37). Yine hâkimlerin bağımsızlığı ve tarafsızlığını garanti altına almak amacıyla, Sözleşme'de hâkimlerin siyasî veya idarî görevde bulunmaları yasaklanmış olup, diğer her türlü faaliyetleri için de Mahkeme'den izin almaları zorunludur (m. 37).

⁸⁸ Boris MARTOR/Sébastien THOUVENOT, *L'Uniformisation Du Droit Des Affaires En Afrique Par L'OHADA*, Journées d'Etudes Juriscope Poitiers, s. 108; POUGOUE, s. 11; YARGA, s. 38.

⁸⁹ MARTOR/THOUVENOT, 108.

⁹⁰ ISSA-SAYEGH/POUGOUE, s. 463; TOE, *Problématique*, s. 28.

⁹¹ Her üye devlet, en fazla iki aday gösterebilecektir.

⁹² Mahkeme'de hâkim olarak görev alabilmek için gerekli koşullar şunlardır:

a) En az 15 yıllık meslekî tecrübeye sâhip olan ve yüksek yargısal faaliyetlerde bulunan hâkim olmak

b) Üye devletlerden birinin barosuna kayıtlı olan ve en az 15 yıllık meslekî tecrübeye sâhip olan avukat olmak

c) En az 15 yıllık meslekî tecrübeye sâhip olan hukuk profesörü olmak.

Sözleşme'nin 31. maddesi uyarınca, Mahkeme'de, (b) ve (c)'de belirlenen kategoriye dâhil olan yalnızca iki üye olabilecek, diğer beş üye ise (a)'da belirlenen şartları yerine getiren hâkimler arasından seçilecektir.

OHADA Sözleşmesi tarafından Mahkeme'ye çok önemli yargısal görevler yüklenmiştir. Her şeyden önce Mahkeme, Sözleşme'nin, uygulama yönetmeliklerinin ve yeknesak işlemlerin her üye devlette aynı şekilde yorumlanmasını sağlamakla görevlidir (m.14/1). Bu çerçevede Bakanlar Konseyi veya üye devletler, Sözleşme, yönetmelikler veya yeknesak işlemlerin yorumlanması veya uygulanmasına ilişkin her türlü sorunda Mahkeme'nin görüşüne başvurabileceklerdir (m. 14/2). Aynı şekilde üye devletlerin ulusal mahkemeleri de, benzer uyuşmazlıklar hâlinde Mahkeme'den görüş talep edebileceklerdir (m. 14/2 c.2). Bu noktada ifâde edilmelidir ki Mahkeme'nin bu bağlamda vereceği görüşler "tavsiye" niteliğinde olup, herhangi bir zorlayıcılığı haiz değildir⁹³.

Mahkeme aynı zamanda, yeknesak işlemler veya yönetmeliklerde düzenlenen hususlardan kaynaklanan her türlü uyuşmazlıkta, üye devletlerin iç hukuk düzenlerindeki istinaf mahkemesi kararına, eğer iç hukukta istinaf yolu kapalı ise ilk derece mahkemesi kararına karşı başvuruda bulunulabilecek bir temyiz mahkemesi konumundadır (m. 14/3-4).

Mahkeme'nin vereceği kararlar kesin hüküm oluşturacaktır. Bununla birlikte, dâvaya gerektiği şekilde dâvet edilmeyen kişi, bu dâva sonucunda elde edilen kararın haklarına zarar vermesi durumunda, Mahkeme'nin bu kararına karşı üçüncü kişinin itirazı yoluna başvurabilecektir⁹⁴. Aynı şekilde Mahkeme veya talepte bulunan tarafça kararın açıklandığı ânâ kadar bilinmeyen bir vakianın sonradan öğrenilmesi durumunda, eğer bu vakıa önceden bilinseydi farklı bir karar verilecek idiyse, Mahkeme'nin bu kararına karşı yargılamanın yenilenmesi talebinde de bulunulabilecektir⁹⁵.

Yukarıda belirtilen görevlerinin haricinde Mahkeme, taraflardan birinin ikametgâhı veya mutad meskeninin üye devletlerden birinde bulunması ya da sözleşmenin kısmen veya tamamen üye devletlerden birinin ülkesinde ifa edilmesi hâlinde, sözleşmelerden doğan uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözülme sürecini yönetecek bir tahkim merkezi konumundadır (Tahkim Yönetmeliği m. 2.1).

⁹³ MARTOR/THOUVENOT, s. 108.

⁹⁴ Ortak Adalet ve Tahkim Mahkemesi Tahkim Yönetmeliği(Tahkim Yönetmeliği) m. 33 ve Ortak Adalet ve Tahkim Mahkemesi Usulü Yönetmeliği(Usul Yönetmeliği) m. 47.

⁹⁵ Tahkim Yönetmeliği m. 32 ve Usul Yönetmeliği m. 49.

E-) Daimi Sekreterlik

OHADA'nın idarî organı olan Daimi Sekreterlik'in merkezi Yaoundé'de (Kamerun) bulunmaktadır. Daimi Sekreterlik, yardımcılarını, Bakanlar Konseyi tarafından belirlenen kıstaslar çerçevesinde özerk olarak atayan bir daimi sekreter tarafından yönetilmektedir. Bakanlar Konseyi tarafından atanan sekreterin görev süresi dört yıl olup, bu süre bir defalığına yenilenebilmektedir (m. 40).

Daimi Sekreterlik, üye devletler ve diğer bölgesel örgütler karşısında özerkliğe sâhiptir. Bu çerçevede, her türlü siyasi baskıdan uzak tutularak bağımsızlığının sağlanabilmesi amacıyla, üye devletlerin Sekreterlik nezdinde bir resmî temsilcisinin olmayacağı kararlaştırılmıştır.

F-) Bölgesel Yüksek Hakimlik Okulu (ERSUMA)

OHADA Sözleşmesi ile amaçlanan hukukî entegrasyon düşüncesinin ancak bu hukuku iyi bilen hukukçuların yetiştirilmesi hâlinde başarıya ulaşacağını düşünen üye devletler, bu doğrultuda, üye devletlerin hâkim ve hâkim yardımcılarını eğitime, yetkinleştirme ve hukukî araştırmalar yapma amacına hizmet edecek Bölgesel Yüksek Hâkimlik Okulu'nu kurmuşlardır.

Merkezi Porto-Novo'da (Benin) bulunan ERSUMA, bu faaliyetlerini, Bakanlar Konseyi'nin belirlediği bütçe ve AB'nin yaptığı dönemsel maddî katkılar çerçevesinde yerine getirmektedir ⁹⁶

ERSUMA, Daimi Sekreterlik'e bağlıdır (m. 41). Kurumun başında, Bakanlar Konseyi tarafından dört yıl süreyle atanan bir genel müdür bulunmakta olup, bu süre bir defalığına yenilenebilecektir(m. 41/4).

VI. OHADA'nın Finansmanı

Afrika ülkeleri arasında ekonomi hukuku alanında hukukî entegrasyon sağlama düşüncesinden yola çıkan OHADA, bu amacını gerçekleştirebilmek için önemli miktarda finans kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Bu amaçla henüz OHADA'nın kurulma aşaması sırasında Bakanlar Konseyi, 12 yıla

⁹⁶ MARTOR/THOUVENOT, s. 110.

yayılan bir plân çerçevesinde 12 milyar CFA (yaklaşık 18 milyon Euro) tutarında bir sermaye fonu oluşturulmasına karar vermiştir. Buna göre her üye devlet bu fona 375 milyon CFA tutarında (toplam 6 milyar CFA) katkıda bulunacak, fonun diğer yarısı ise dış ekonomik ortaklar tarafından sağlanacaktır⁹⁷.

OHADA'nın finansal kaynakları, Sözleşme'nin 43. maddesinde üye devletlerin yıllık aidatları, OHADA'nın yabancı devletler ve uluslararası örgütler ile yapacağı anlaşmalarda belirlenecek destekler ve bağışlar⁹⁸ olarak belirlenmiştir. Söz konusu düzenleme, bir finans sistemi kurmak yerine kesin olarak belirli olmayan, hattâ rastlantısal denebilecek kaynaklar belirlediği gerekçesiyle doktrinde eleştirilmiştir⁹⁹. Gerçekten de uluslararası örgütler çerçevesindeki tecrübeler, devletlerin söz konusu aidatları ödemekte isteksiz davrandıkları, çoğu zaman da geç ödedikleri ve hattâ hiç ödemediklerini göstermektedir¹⁰⁰. Kezâ bağışlar ve diğer devlet ya da uluslararası örgütlerin sağlayacakları destekler de belirsiz olduklarına göre, Sözleşme'nin bu maddesi, OHADA'yı sağlıklı bir finansal sisteme kavuşturmaktan uzaktır¹⁰¹.

2003 yılı itibariyle hâlen üye devletlerin yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmemesi ve destek sağlayacak dış ekonomik ortakların bulunmaması, örgütü, yeni bir finansman sistemi arayışına itmiştir. Bu çerçevede 17-18.10.2003'te Libreville'de olağanüstü olarak toplanan Bakanlar Konseyi'nde, üye olmayan devletlerden üye devletlere ithal edilen ürünlerden alınacak % 0.05 oranında bir doğrudan vergi ihdas edilmiştir. Böylece bir yandan OHADA'nın finansman sistemi dış dinamiklerden bağımsızlaştırılmaya gayret edilmiş, diğer yandan ise aidat veya bağış gibi belirlilikten uzak kaynakların yerine daha verimli bir finans sistemi kurulması amaçlanmıştır¹⁰². 17.10.2008'de Quebec'te toplanan Hükümet ve Devlet Başkanları Konferansı'nda ise bu sistemin gerçekleşmesi için gerekli olan siyasî destek verilmiş ve söz konusu sistem, 01.01.2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁹⁷ Ancak bu sermaye fonu kısa süre sonra tüketilmiştir.

⁹⁸ Örneğin Avrupa Birliği, 1999 yılından bu yana, ERSUMA'nın eğitim programları için 6 milyon Euro destekte bulunmuştur.

⁹⁹ TOE, *Les Enjeux*, s. 10.

¹⁰⁰ TOE, *Les Enjeux*, s. 10.

¹⁰¹ TOE, *Les Enjeux*, s. 10.

¹⁰² POUGOUE, s. 10-11.

VII. OHADA'nın Afrika'daki Diğer Ekonomik ve Parasal Birlikler Arasındaki Yeri

A-) Afrika'daki Diğer Ekonomik ve Parasal Birlikler

Afrika'da devletler arasında entegrasyon sağlama düşüncesi, OHADA'dan çok daha önce ortaya çıkmış ve bu çerçevede kıtada, OHADA'ya üye devletlerin de üyesi buldukları bazı ekonomik ve parasal birlikler kurulmuştur ki bunun başlıca örneği Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği'dir (UEMOA). Batı Afrika'nın resmî dili Fransızca olan devletlerinin birçoğu, gümrük birliği çerçevesinde bir ortak pazar yaratma düşüncesiyle, 10.01.1994'te UEMOA'yı kurmuşlardır¹⁰³. UEMOA'nın temel amacı, üye devletler arasında, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımına dayalı bir ortak pazar yaratmaktır.

Batı Afrika'da, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (CEDEAO) adıyla bir başka ekonomik topluluk daha mevcuttur. 28.05.1975'te kurulan CEDEAO'nun temel amacı, serbest ticaret ilkesi çerçevesinde, üye devletler arasında her türlü ekonomik alanda entegrasyonu sağlamaktır. CEDEAO, UEMOA'ya üye devletlerin yanı sıra Gine ve OHADA'ya üye olmayan diğer altı devleti¹⁰⁴ birleştirmektedir.

Orta Afrika ülkeleri de benzer amaçlar doğrultusunda, 1994 yılında Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği'ni (CEMAC) kurmuşlardır¹⁰⁵. Bu örgüt de kendi içinde iki birliği barındırmaktadır. Bunlardan ilki Orta Afrika Ekonomik Birliği (UEAC) olup, bu birlik, UEMOA gibi üye devletler arasında malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımına dayalı bir ortak pazar yaratmayı amaçlamaktadır¹⁰⁶. İkinci olarak Orta Afrika Parasal Birliği'nin

¹⁰³ UEMOA'ya üye olan devletler şunlardır: Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahilleri, Gine Bissau, Mali, Nijer, Senegal ve Togo.

UEMOA'dan önce ise 1962 yılında kurulan Batı Afrika Parasal Birliği (UMOA) ve 1973 yılında kurulan Batı Afrika Ekonomik (CEAO) mevcuttu. UEMOA Sözleşmesi ile birlikte bu iki birliğin yerine UEMOA kurulmuştur.

¹⁰⁴ Bu altı devlet ise şunlardır: Yeşil Burun Adaları (Cape Verde), Gambiya, Gana, Liberya, Nijerya ve Sierra-Leone.

¹⁰⁵ CEMAC'a altı devlet üye olup, bunlar, Kamerun, Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi Gabon ve Kongo'dur.

¹⁰⁶ UEAC, ekonomik rekabeti arttırabilme amacıyla birlik içinde serbest dolaşıma dayanan bir gümrük birliği oluşturma ve birlik haricindeki ülkelere yapılacak ithalatlarda ortak

(UMAC) temel işlevi ise, ortak bir para politikası belirlemek suretiyle üye devletler arasında parasal işbirliğini sağlamaktır¹⁰⁷.

B-) OHADA İle Diğer Uluslararası Örgütler Arasındaki İlişki (Norm Çatışmaları):

OHADA Sözleşmesi'nin belki de en zayıf noktasını, "entegrasyon" düşüncesinden yola çıkan çok sayıda bölgesel örgütün bulunması teşkil etmektedir¹⁰⁸. Önceki bölümde de ifade ettiğimiz üzere, her ne kadar bu örgütler "ekonomik ve parasal entegrasyon" amacına odaklanmış olsalar da, bu amaçları doğrultusunda üye devletlerde geçerli olacak yeknesak hukukî düzenlemeler yapma yetkisine de sâhiptirler. Bu durumda farklı örgütler bünyesinde gerçekleştirilen hukukî düzenlemelerin birbiriyle çelişmesi, bir "norm çatışması"nı gündeme getirecektir.

Bu çerçevede ilk olarak, bir örgütün genel bir düzenleme yaptığı hususta bir başka örgütün özel bir düzenleme yapmış olması ihtimali zikredilebilecektir. Örneğin OHADA bünyesinde ticaret şirketlerine ilişkin bir yeknesak işlem yapılmış iken, UEMOA ve CEMAC bünyesinde yalnızca bankalar ile sigorta şirketlerine özgü düzenlemeler kabul edilmiştir.

Çözümü daha zor olan bir başka ihtimal ise, örgütlerin, aynı konuda genel nitelikte hukukî düzenlemeler yapmış olmalarıdır. Örneğin UEMOA Sözleşmesi'nin 67/1. maddesine göre, Birlik, üye devletlerin muhasebeye ilişkin hukukî düzenlemelerini uyumlaştıracaktır. Bu çerçevede UEMOA, Batı Afrika'da muhasebe sistemine ilişkin bir yönetmelik kabul etmiştir. Ancak UEMOA'nın bu yönetmeliği kabul ettiği sırada, OHADA aynı konuda bir yeknesak işlemi kabul etmiş bulunmaktaydı¹⁰⁹. Aynı şekilde, daha önce CEMAC bünyesinde karayolları aracılığıyla devletlerarası taşımacılığa ilişkin bir uluslararası sözleşme yapılmış olmasına rağmen, OHADA,

tarife belirleme gibi adımlar atmıştır.

¹⁰⁷ UMAC'ın politikaları, Orta Afrika Devletleri Bankası(BEAC) tarafından yürütülmektedir.

¹⁰⁸ Hattâ doktrinde uluslararası örgütler arasındaki bu yetki yarışmasının, gelecekte kıt'ada bir düzensizlik ortamı yaratabileceği dahi ileri sürülmektedir. Bkz. ISSA-SAYEGH, s. 12.

¹⁰⁹ Buna karşın UEMOA, 17.09.2004 ve 20.09.2007 tarihli yönetmelikler aracılığıyla, OHADA tarafından kabul edilen yeknesak işlemi bu yönetmelik yerine benimsemiş; böylece norm çatışması ortaya çıkmamıştır.

aynı konuya ilişkin bir yeknesak işlemi kabul etmiştir. Özellikle OHADA Sözleşmesi anlamında ekonomi hukuku kavramının sınırlarının gittikçe genişlemesi, OHADA ile diğer bölgesel örgütlerin gerçekleştirdiği hukukî düzenlemelerin çatışma olasılığını arttırmaktadır.

Doktrinde, bu sorunun çözümünde iki farklı görüş ileri sürülmektedir. İlk olarak şekli görüş uyarınca, yukarıda sözü geçen örgütlerin hepsi “bölgesel örgütler” olup, bunların arasında bir hiyerarşi ilişkisi bulunmamaktadır ¹¹⁰. Bu durumda sorun, 1969 tarihli Antlaşmalar Hukuku Hakkında Viyana Konvansiyonu’nda belirlenen genel ilkeler çerçevesinde çözülebilecektir ¹¹¹. Bu Sözleşme’nin 30. maddesinde ise, “sonraki düzenlemenin geçerli olacağı” ve “özel olan düzenlemenin genel düzenleme karşısında geçerli olacağı” şeklinde iki ilke kabul edilmiştir. Bunlardan ilkinde göre, aynı konuda yapılmış olup aynı genellik derecesine sâhip olan iki uluslararası sözleşmeden, zaman olarak sonra yapılan geçerli olacaktır. İkinci ilkeye göre ise, uluslararası sözleşmeler arasında genellik-özellik ilişkisi mevcutsa, özel olan sözleşme uygulama alanı bulacaktır.

İkinci görüş ise, sözleşmelerin amaçlarından yola çıkılması gerektiğini ileri sürmekte ve sözleşmelerin evrensel nitelikte olup olmadıklarının, imzalayan ve özellikle de onay işlemi tamamlayan devlet sayısının dikkate alınmasını teklif etmektedir ¹¹². Buna göre, evrensel nitelikte olan bir sözleşme bölgesel nitelikteki sözleşmeye üstün tutulmalıdır ¹¹³.

Sonuç Yerine: OHADA’nın Geleceği

OHADA Sözleşmesi, gerek ekonomi hukuku alanında yeknesaklığı sağlama amacına sistematik bir şekilde yönelmesi, gerek de coğrafi alan olarak tüm Afrika’yı hedeflemesi itibarıyla Afrika tarihinde benzerine rastlanmayan büyük bir hukukî eserdir ¹¹⁴.

¹¹⁰ Carine BRIERE, *Les Conflits De Conventions Internationales En Droit International Privé*, LGDJ, Paris 2001, s. 67 vd.

¹¹¹ BRIERE, s. 67.

¹¹² Dominique CARREAU, *Droit International*, Paris 1984, s. 88 vd.;ISSA-SAYEGH, s. 23 vd.

¹¹³ CARREAU, s. 90; ISSA-SAYEGH, s. 25.

¹¹⁴ TOE, *Le Problématique*, s. 36; SAWADOGO, s. 1-2.

Bununla birlikte OHADA'nın hedeflediği "hukukî entegrasyon"un gerçekleşmesinin önünde hem örgütün yapısı hem de kıta devletlerinden kaynaklanan birtakım sorunlar bulunduğu unutulmamalıdır. Her şeyden önce kıtadaki devletlerin istikrarsızlıkları, hukukî entegrasyonun Özel Hukuk'un tüm alanlarına yaygınlaşmasının önündeki en önemli engel olarak durmaktadır¹¹⁵. Kezâ önemli bir diğer sorun finansman olup, örgütün özerk bir finansman sistemine kavuşması için çaba gösterilmelidir. Yine hukukî entegrasyonun tam olarak sağlanabilmesi için, OHADA'nın tüm üye devletlerde tamamen aynı şekilde uygulanması gereklidir ki bu noktada Mahkeme'nin etkinliği, kanaatimizce oldukça önemlidir. Bu noktada da Mahkeme'ye, tavsiye görüşlerinin yanında uyulması zorunlu görüşler verme yetkisi tanınması yararlı olabilecektir.

¹¹⁵ PAQUIN, s. 3.

Kaynakça

- Afrika'ya Açılım Eylem Plânı*, 2.baskı, Ankara, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Ağustos 1999.
- ABARCHI, Djibril: *La Supranationalité De L'Organisation Pour L'Harmonisation En Afrique Du Droit Des Affaires(OHADA)*, Revue Burkinabé De Droit, 2000, s. 7-37.
- AKOUETE-AKUE, Michel: *Histoire De L'OHADA*, Colloque Ohada & Lutte Contre La Corruption, Basel, 29.02.2008, (http://www.baselgovernance.org/fileadmin/docs/pdfs/Events/OHADA_Akue.pdf).
- ANZILOTTI, Dionisio : *Cours De Droit International*, Sirey, Paris 1929.
- BOLMIN, Monique/BOUILLE-CARBONNIER, G. /MEDJAD, Karim: *Harmonisation Du Droit Des Affaires Dans La Zone Franc*, JDI, 1994/2, s. 375-392.
- BRIERE, Carine: *Les Conflits De Conventions Internationales En Droit International Privé*, LGDJ, Paris 2001.
- BULUT, Nihat: *Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?*, AÜHFD, 2003, s. 173-197.
- CARREAU, Dominique: *Droit International*, Paris 1984.
- CHANTEBOUT, Bernard: *Droit Constitutionnel Et Sciences Politiques*, Armand Colin, 10. Éd., Paris 1991.
- CHIFFLOT-BOURGEOIS, Frédérique: *Presentation Du Traité De L'OHADA: Traité, Institutions, Actes Uniformes*, s. 1-2(<http://www.ohada.com/doctrine/ohadata/D-11-19.html>).
- CORNU, Gérard: *Vocabulaire Juridique*, PUF, Paris, 2000.
- DAILLER, Patrick/FORTEAU, Mathias/PELLET, Alain: *Droit International Public*, 8. Bası, LGDJ, Paris 2008.
- EL-BENGHAZI, Abdulrahman: *Atatürk ve Atatürk Devrimlerinin Kuzey Afrika Fikir ve Sanat Hayatına Etkileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.
- EROL, Mehmet Seyfettin/ALTIN, Ahmet Said : *Türk Dış Politikasında Afrika: Osmanlı Mirası Üzerine Ortak Gelecek-Etkinlik Arayışları*(<http://www.usgam.com/tr/index.php?l=840&cid=381>).

- FAVOREU, Louis: *Le Conseil Constitutionnel Et Le Droit International*, AFDI, 1977, s. 95-125.
- FONE MDONTSA, Anne Marie: *Reflexions Sur L'Article 10 Du Traité OHADA*, Revue Africaine Des Sciences Juridiques, 2010, s. 47-63.
- GIDDENS, Antony: *Modernliğin Sonuçları*(çev.Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998.
- GOLDSTEIN, Andrea /PINAUD, Nicolas/REISEN, Helmut/CHEN, Xi-aobao: *The Rise of China and India, What's in it for Africa?*, Development Centre Studies, OECD Publishing, 2006.
- GUGGENHEIM, Paul : *Traité De Droit International Public*, t. I, Cenevre 1953.
- HAZAR, Numan: *Türkiye'nin Afrika'ya Açılımı*, Stratejik Analiz, c. 9, S. 99, Temmuz 2008, s. 21 vd.
- HAZAR, Numan: *Türkiye Afrika'da: Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme*, Orsam Rapor no: 15, Temmuz 2012.
- ISSA-SAYEGH, Joseph: *La Notion De Droit Francophone A-T-Elle Un Sens?*, Communication à L'Occasion De La 2ème Semaine De Droit Comparé, 17-21.09.2007(www.ohada.org) .
- ISSA-SAYEGH, Joseph: *Quelques Aspects Techniques De L'Intégration Juridique: L'Exemple Des Actes Uniformes De L'OHADA*, Revue De Droit Uniforme, 1999/1, s. 5-34.
- ISSA-SAYEGH, Joseph /POUGOUE, Paul Gérard: *L'OHADA: Défis, Problèmes Et Tentatives De Solutions*, Revue De Droit Uniorme, 2008, s. 455-476.
- KAMDEM, Innocent Fetze: *Harmonisation, Unification et Uniformisation: Plaidoyer Pour Un Discours Affiné Sur Les Moyens d'Intégration Juridique*, Revue Juridique Themis, 2009, s. 605-649.
- KAVAS, Ahmet : *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, Tasam Yayınları, İstanbul 2006.
- KELSEN, Hans: *Les Rapports De Systeme Entre Le Droit Interne et Le Droit International Public*, Recueil Des Cours, 1926, s. 227-332.
- KOTSOPOULOS, John: *The EU and Africa: Coming Together At Last?*, European PolicyCentre, 2007.

- KOTSOPOULOS, John /SIDIROPOULOS, Elizabeth: *Continental Shift? Redefining EU- Africa Relations*, European Policy Centre, 2007.
- KOUADIO, Kouassi : *Bilan Et Perspectives De L'OHADA*, Ecodroit, 2002, s. 10-20.
- LAURIOL, Thierry : *La Langue De L'OHADA*, Revue Camerounaise De L'Arbitrage, 2001, s. 36-43.
- MARTOR, Boris/THOUVENOT, Sébastien: *L'Uniformisation Du Droit Des Affaires En Afrique Par L'OHADA*, Journées d'Etudes Juriscope Poitiers, s.105-120.
- MOULOL, Alhousseini: *Comprendre L'Organisation Pour L'Harmonisation En Afrique Du Droit Des Affaires(OHADA)*, 2. éd., 2008.
- NAIDU Sanusha: *China- African Relations in the 21st Century: A "Win-Win" Relationship*, Henning Melber(Compiled by), China in Africa, Nordiska Afrikain Institutet, Uppsala, 2007, s. 41-46.
- PAILLUSSEAU, Jean: *Le Droit De L'OHADA, Un Droit Très Important Et Original*, Journées D'Etudes Juriscope Poitiers, 2004, s.101-110.
- PAQUIN, Julie: *L'Harmonisation Du Droit Des Affaires En Afrique: Le Projet De L'OHADA*, s. 1 vd.(www.ohada.com/doctrine/ohadata/D-04-15.html).
- POUGOUE, Paul Gérard: *Missions Et Organisation De L'OHADA*, Réunion Des Forces Vives De L'OHADA, 17-18.10.2012(<http://www.ohada.com/doctrine/ohadata/D-13-01.html>).
- RAVENHILL, John: *Global Political Economy*, Oxford University Press, 2005.
- ROBERTSON, Roland: *Küreselleşme* (çev.) Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul 1999.
- SAWADOGO, Filiga Michel: *Les Actes Uniformes De L'Ohada Aspects Techniques Généraux*(www.ohada.org).
- SHOMBA, Lomami: *L'Organisation Pour L'Harmonisation En Afrique Du Droit Des Affaires: Ombres Et Lumières*(<http://www.ohada.com/doctrine/ohadata/D-05-39.html>).

TOE, Jean Yado: *La Problématique Actuelle De L'Harmonisation Du Droit Des Affaires Par L'OHADA*, Rev. Dr. Unif., 2008, s. 23-37.

TEO, Souleymane: *Les Enjeux Et Les Perspectives Du Traité OHADA Révisé*, (<http://www.ohada.com/doctrine/ohadata/D-10-45.html>).

TRIEPEL, Heinrich: *Les Rapports Entre Le Droit Interne et Le Droit International*, Recueil Des Cours, 1923, s. 73-121.

UYGUN, Oktay: *Ulusüstü Siyasi Birlikler ve Küreselleşme*, Küreselleşme ve Ulus Devlet, YTÜ Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul 2001(<http://www.geocities.com/yildizsam/makale7.htm>)(28.11.2002).

YARGA, Larba: *L'OHADA, Ses Institutions Et Ses Mécanismes De Fonctionnement*, Revue Burkinabé De Droit, no:39-40, s.29-39.

www.ekonomi.gov.tr.

www.mfa.gov.tr.

www.ohada.com

www.ohada.org.

